

opusában „a lírai-fantasztikus, illetve a társadalombírálaton, lélektani elemeken nyugvó elbeszélések megszületését” tartja fontos mozzanatként, Majtényinál a közlésmód közvetlenségét emeli ki, amely „a tárca csevegő spontaneitására emlékeztet”.

Thomka Beáta kötetbe szervezett tanulmányai a jugoszláviai magyar irodalom pontosabb, korszerű szemléleten alapuló, jobb megismerését szolgálják, és jelentős adalékai a modern prózatörténeti kutatásoknak is.

Gerold László

EISEMANN GYÖRGY: ŐSFORMÁK JELENIDŐBEN

Budapest, Orpheusz Kiadó, 1995. 212 l.

Hölderlintől Umberto Ecoig, irodalom és bölcsélet hasonló kérdésfeltevéseitől magyar költőknek a mitikus-mitológiai hagyományhoz való kapcsolódásáig, a századforduló dezilluzionizmusától az 1930-as években még élő „modern” örökségig ívelnek Eisemann György tanulmányainak gondolatai, amelyek Heidegger és Nietzsche, a mítoszkritika és az életfilozófia, a gnózis és a különféle individuум-értelmezések problémakörébe ágyazzák be a XIX–XX. század magyar és világ-irodalmi lírája és részben epikája néhány kiemelkedő jelentőségűnek minősített szerzőjét és művét. A tanulmánykötet címe jól foglalja össze a dolgozatok tárgyát, hiszen akár Ady mitológizmusáról olvasunk, akár a századforduló Tantaloszainak és Midászainak identitásválságáról, énkereséséről, akár az *Utazás és holdvilágban* kulcsszerepet játszó „halál-mítosz”-ról, „nyelv”-ről és „szubjektum”-ról, ami igazán lényegesnek tetszik a dolgozatokban: annak az új esztétikai világértelmezésnek nyomon kísérése, amelyet mindenekelőtt a modernségben új alakot öltő mitikus alapsémák feltárással és változataiknak földerítésével lehet megnevezni, és korszakjellegzetességként leírni. Azaz „ősformák”-ról, mitológé- mákról van szó, amelyek a századforduló tájékán a művészi felfogások példaerejű igazolásává, általában ismét „tárgyakká”, „motívumokká” és „szimbólumokká” lesznek, mindezt azonban a

jelen idő szemlélője mutatja be, a jelenkori felfogás – nem rejtve, de nem is hivalkodón – méri egymáshoz az antikot és a modernt, a mítoszkutatást és az irodalmat, a kezdetet és a beteljesülni látszót, az alkotássá, irodalomná szublimálódott gondolat történetet. Ilyen módon eléggé egyedi Eisemann György helye és helyzete a magyar irodalomtudományban. Hiszen nemigen látok rokonságot az ő módszere és a hagyományos vagy akár megújított tárgy- és motívumtörténeti eljárások között; és nem csupán azért érzékelhető Eisemann György távolsága a jól (?) bevált és többnyire biztos, bár ugyancsak többnyire részleges eredményeket ígérő „Stoff- und Motivgeschichte”-től, mivel nem a teljes, a végtelen történet érdekli, hanem a saját kora és bölcséleti felfogása felől szemlélt mitológiai tárgy és a XIX–XX. század néhány – alapvetőként ismertetett – jelensége; valamint az a dolgozatokban ugyan töredékesen idézett, nevezetes nietzschei tétel, amely át- meg átszöni látszik az írásokat: „legmagasabb rendű méltóságunk műalkotás voltunk jelentősége – mert a létezés és a világ csakis esztétikai jelenségként nyeri el örök igazolását”. Eisemann György ugyan nem vitaíráásokat közöl, nem az övétől különböző nézeteket cáfol, legfeljebb időnként mondja el, hogy kiegészíteni, kiteljesíteni szeretné az addig hirdetett gondolatokat, mégis, szinte kimondatlan vitában látszik állni azzal

a „scientizmus”-sal, amelyet előbb Nietzsche, majd Hamvas Béla nem szűnt meg ostromozni, olykor nevétségessé tenni. Azt a fajta „tragikus kultúrát” látszik Eisemann György föltárni, amelynek (Nietzschét idézve újfent) „legfontosabb ismérve, hogy a tudomány helyére legmagasabb rendű célként az olyan bölcsesség kerül, mely, nem engedvén megtéveszteni magát a tudomány ámító mellébeszéléseitől, állhatatos tekintetét a világ összképére szegezi, és az abban meglátott örök szenvedést rokonszenvező szeretettel a saját szenvedéseként próbálja átélni”. Figyelemre méltó, hogy Eisemann György e kötetben közölt tanulmányainak „hősei” egyfelől az antik mitológiának a mértéket megszegő, azaz az isteni parancsokkal szembeszegülő „archetípusai”, mint Tantalosz vagy Szi-ziphosz, a magyar irodalomból az elmagányosodás, az énkeresés alakjai, a bölcséleti-költészeti hármasság utak elé kerülő figurák, mint Madách Imre, Komjáthy Jenő, Ady Endre vagy az *Utazás és holdvilág* Szerb Antalja, hogy a századforduló „kődlovagjai”-ról ne is szóljunk. S éppen ez a fajta keresés, az észak-fok, titok, idegenség művész-atitűdje, s a lennék valakié tantaloszsi vágya az, amelyet végiggondolva illeszthető bele a magyar irodalmi és a gondolat-történeti folyamatba. Szi-ziphosz mítoszáról szólva, Camus meg Kierkegaard felől indítva, hamar elérünk Hamvashoz, Goethehez, Weöres Sándorhoz, Babitszhoz (az *Esti kérdés* „szizifuszi kö”-ve ágyazódik bele a világkultúra reprezentatív gondolatosságába), Pilinszkyhez és nem utolsósorban Szilágyi Istvánhoz. A századforduló Midaása, Ambrus Zoltán regényfigurája a „szilénoszi kísértés” alakja lehet, „a midászi életforma [...] ilyen módon áll szembe a szilénoszi tanokkal, miközben az individuáció »dionüszoszi« fájalmának sorában elbukik”. Ezt a gondolatot követve Ambrus Zoltán re-

gényvállalkozása önmagánál meszebbre mutat, a magyar epikának a századforduló európai irodalmaival hasonló kérdésfeltevéséről tanúsokodik. A századfordulós Tantaloszok sorában pedig ott leljük Gozdsdu Elek novellahőseit, az orosz irodalomnak Dosztojevskij odúlakóját tovább gondoló írói mellé sorakozik Bródy, Gozdsdu, Thury. Móricz Zsigmondnak sokáig a „kritikai realizmus” jegyében értékelt művészete is átértelmeződik a „mitikusnak és a mindennapinak” kapcsolatát feltárva, a „barbárok” szerepét elemelve. Szerb Antal említett regényét a modernség különféle periódusainak epikai feldolgozása során tapasztalt mitologizálódás mentén láthatjuk.

Eisemann György tanulmányait olvasva, természetesen felvethető a kérdés: vajon irodalomtörténet-e még, amit olvasunk? Már csak azért is, mivel helyenként egy alkotónak vagy műnek nem poétikai vagy esztétikai jellegzetességeire derül fény, hanem „függetlenedő” gondolatiságára, viszonyára a mítoszhoz, valahogy olyképpen (eljátszva a címmel): mennyire jelenideje egy ősfomanak? Ez helyenként óhatatlanul ahhoz vezet, hogy a szerző lemond az értékelésről, és például nem szól arról: van-e ellentét Komjáthy lírájának filozófiai igényessége és a megformáltság erőszakoltsága, időnként önnön sémáiba hullása között? Igaz, Szerb Antal regényét bemutatva szellemesen érzékelteti a szerző, hogy a „klasszikus” és a későmodernség eltérő kérdezőhorizontja között támadt feszültséget a műalkotás nem képes feloldani. Am, ha értékeljük Eisemann György törekvését bölcsélet és irodalom közös kormeghatározóként való bemutatására, továbbá azt, hogy mindenekelőtt tendenciák sorsát és változatait szemléli, veti egybe, kíséri figyelemmel, például egy mitológéma alakulását a gondolkodás- (és így hangsúlyosan a művészetéről való gondolko-

dás)-történet kontextusában, kiviláglik, hogy nincsen szükség az olvasó állandó figyelemzetetésére, miszerint most kanonizált remekműből kap szemelvényt, most pedig csak a nemzeti irodalom fejlődéstörténetileg fontosnak minősíthető darabjáról. Éppen abban látom Eisemann György szokatlanul egységessé vált, bár különböző időben írt írásaiból összeállított kötetének jelentőségét, hogy szerényen, de határozottan vállalja az egy címszó alá tömöríthető alkotások egy folyamatrajzban történő tárgyalását. Ezen kerestül a világirodalomnak nem a nemzeti irodalmak kanonizált egyéniségei szerint való értelmezését, hanem az egységnek új felfogását manifestálva, világképi hasonlóságról oly módon emlékezik meg, mint (ebben a kötetben) egyes mitológémák vagy „ősformák” alakváltozatairól. Ebben a fajta módszerben nagyobb hangsúllyal szerepelnek az adott gondolatérténeti folyamatba beilleszthető alkotások, mint azok, amelyek egy más jellegű folyamat részesei. Aránytalanságok mégsem keletkeznek, hiszen a XIX–XX. századnak nem egé-

széről, hanem tendenciáiról van szó, amelyekbe a tárgyalt alkotások beletartoznak, és együtt képviselnek valami nagyon fontos, az egészhez nélkülözhetetlen részt. Az is igaz, hogy a megszokottnál „filozofikusabbak” ezek az írások, és talán nem is elsősorban azért, mivel igen sok bölcseletől találunk a dolgozatokban idézeteket. Kierkegaard-tól és Nietzschétől kezdve a filozófiát át- meg áthatja a szépirodalmi jellegű közlésmód, s ez a folyamat (Madáchra, Komjáthyra utalva) megfordítva is igaznak tetszik. A szubjektum, az identitás problémájának előtérbe kerülése legalábbis filozofáló kérdésfeltevéseket igényelt a költőktől is. Így az értekező a költői-írói szövegekben rejlő „filozófiát” igyekszik kibontani, s ezt valószínűleg egy filozofikusabb előadással teheti meg a legcélszerűbben. Eisemann György kötete igen magas színvonalon teljesíti a címben olvasható megjelölések értelmezését, irodalomtudományunk számottevő nyereségeként minősíthetjük hát könyvét.

Fried István

**GYÖRGY LAJOS: A KOLOZSVÁRI RÓMAI KATOLIKUS
LYCEUM-KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE 1579–1948**
Budapest, Argumentum Kiadó, 1994. 202 l.

A kolozsvári Lyceum-könyvtár története az erdélyi könyvtár- és művelődéstörténet egyik izgalmas fejezete. Jelentőségét elsősorban az adja, hogy mint Erdély páratlan gazdagságú, legrégebb fennmaradt bibliotékája évszázadokon át főiskolai intézmény volt, sokáig Erdély egyetlen nyilvános jellegű hivatalos könyvtáraként működött. Kivételesnek számít abban a tekintetben is, hogy a jezsuita könyvtárípust századunkig lényegében sértetlenül megőrizte.

György Lajos 1929-től az 1948-as átlamosításig állt a könyvtár élén, melyet az 1870-es években kezdődő hanyatlás

időszaka után áldozatos munkával fokozatosan ismét eleven szellemi műhellyé változtatott. Mint a bevezetőben elmondja, a könyvtár múltja kezdetől fogva érdekelte, húsz év alatt terjedelmes jegyzetanyaga gyűlt össze, s az 1948-as változás, amely saját pályáját is derékba törte, csupán a külső ösztönzést adta a megíráshoz. A posztumusz monográfia György utolsó befejezett munkája. Létezéséről 1980 óta lehetett tudni, amikor néhány részlete kisebb változtatásokkal megjelent a Kriterion Kiadónál. A kéziratnak ezt az első teljes kiadását Sándor István segítette elő, aki